

Ciberespai i cibercultura (*)

Pierre Lévy

Universitat de Paris VIII - Saint Denis

Voldria donar les gràcies al professor Isidor Marí Mayans, director dels Estudis d'Humanitats i filologia de la Universitat Oberta de Catalunya, que ha pres la iniciativa de traduir al català el meu informe sobre la cibercultura. (...) I per descomptat voldria agrair al Conseller de Cultura del Govern català i al Rector de la Universitat Oberta que ens honorin amb la seva presència aquest vespre. També voldria donar-vos les gràcies a tots plegats per assistir avui a aquest acte i dir-vos que em satisfà molt de pronunciar aquesta conferència aquí, a Barcelona.

Durant l'hora escassa que durarà aquesta conferència, voldria compartir amb vosaltres algunes reflexions i algunes hipòtesis sobre la Cibercultura. En primer lloc voldria situar les coses. La meua proposta és una proposta de filòsof, dit d'una altra manera, es tractarà d'especulacions sobre conceptes. Per això us aviso ara mateix de amb quina salsa se us menjaran. No es tracta dun discurs cultural crític, com solen fer els intel·lectuals francesos, i no es tracta tampoc de fer grans previsions sobre el segle XXI. Es tracta només d'una reflexió una mica profunda sobre alguns conceptes.

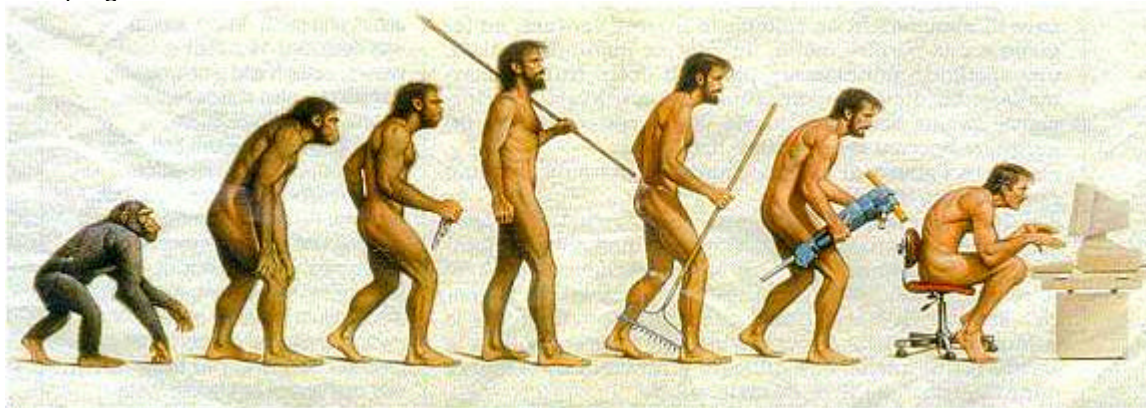
Abans de començar, de nou, algunes definicions. Per a mi el Ciberespai és un espai metafòric, no és un espai veritable. És un espai de comunicació. Un espai de comunicació obert per a la interconnexió mundial dels ordinadors. És això el Ciberespai, i la Cibercultura és el conjunt de tècniques, de maneres de fer, de maneres de ser, de valors, de representacions que estan relacionades amb l'extensió del Ciberespai i, molt probablement, el Ciberespai continuarà estenent-se, tots els ordinadors del planeta estaran interconnectats i cada vegada més persones, més grups i més institucions participaran en la comunicació que té lloc en aquest espai. O sigui que, quan parlo de Cibercultura, es tracta d'una cultura en el sentit antropològic. La meua hipòtesi principal és que, lluny de ser una subcultura dels fan àtics de la Xarxa, la Cibercultura expressa una mutació important de l'essència mateixa de la cultura. I per què? Doncs perquè crec que manifesta l'aparició d'una nova forma d'Universal. Heus aquí un gran mot filosòfic, i és aquesta noció d'universal i d'universalitat el que miraré d'aprofundir aquest vespre.

Per què parlo d'un nou universal? Doncs perquè em sembla que la universalitat que s'ha construït amb la Cibercultura és diferent de les formes culturals universals que havien precedit la Cibercultura. Amb altres paraules, no és una universalitat que instaura la mateixa cosa o el mateix sentit a tot arreu. És una universalitat que es construeix sobre la indeterminació d'un sentit global. No hi ha un sentit únic. No hi ha un sentit global. No hi ha una totalització possible del que passa en el Ciberespai i del que passa a la Cibercultura. I, tanmateix, es tracta d'una universalitat, però d'una universalitat per contacte, d'una universalitat per interconnexions, ja que tot està interconnectat. Per tant, construcció d'un espai universal. Però això no vol dir que sigui igual a tot arreu. Perquè els qui s'interconnecten són elements heterogenis, elements culturals heterogenis.

Quan dic que es tracta d'una universalitat sense totalitat, una universalitat que no és imperial, no vull dir que es tracti d'alguna cosa neutra, d'alguna cosa que no tingui conseqüència, sinó que jo crec el contrari, que aquest procés d'interconnexió general ja té, i tindrà encara més en el futur, unes repercussions immenses en la vida econòmica, política i cultural. Però dic que no es tracta d'un universal neutre ni sense conseqüències, sinó indeterminat i que tendeix a mantenir la seva indeterminació perquè cada vegada que hi ha un nou nus que s'afegeix a la Xarxa, i contínuament hi ha nous nusos que s'afegeixen a la Xarxa i que la transformen, hi ha una producció o emissió de noves informacions, d'informacions imprevisibles i, també cada vegada, hi ha una reorganització de la connectivitat de la Xarxa, ja que es tracta d'un espai de metamorfosi constant. I és una mica aquest espai de metamorfosi constant el tema sobre el qual us convido a reflexionar aquest vespre.

Si volem entendre bé la mutació de la civilització contemporània, com que us dic, us anuncio una cosa enorme, que és un canvi de l'essència mateixa de la cultura, crec que, parlo d'una mutació cultural o d'una mutació de la civilització que va lligada a un canvi en el sistema de comunicació. És a dir, crec que es pot entendre bé el que està passant avui si recordem les mutacions anteriors en els sistemes de comunicació, i crec que la transformació més gran en els sistemes de comunicació que ha tingut lloc en la història humana és la invenció de l'escriptura. I ara comparo una mica el que passa avui amb el que va passar en el moment

en què es va inventar l'escriptura. I em sembla que el que va passar en el moment en què es va inventar l'escriptura va tenir evidentment conseqüències enormes, però potser el fet més important és la transformació de la pragmàtica de la comunicació.

En una societat oral, les persones que estan en contacte les unes amb les altres estan sempre immerses en la mateixa

situació, en el mateix context de comunicació. Si en una societat oral rebo un missatge lingüístic complex, sempre estic en la mateixa situació que la persona que ha produït i ha emès el missatge. Compartim el mateix context, compartim la mateixa situació. Ens interactuem en un bany de comunicació viu que s'alimenta contínuament amb tots els participants en la comunicació. A partir del moment en què s'inventa l'escriptura, aquesta pragmàtica de la comunicació es transforma perquè a partir d'aquest moment puc rebre un missatge que ha estat produït per algú que ha mort fa cinc-cents anys, per exemple, o fa mil anys, o puc rebre un missatge que ha produït una persona que es troba a deu mil quilòmetres d'on soc jo, en un context cultural completament diferent. I arriba una cosa que no existia abans de la invenció de l'escriptura, un missatge descontextualitzat. Un missatge fora de context només pot existir a partir del moment en què s'inventa l'escriptura. Llavors, crec, és quan aquesta noció de fora de context —i observeu que aquesta noció es basa en la història de les tècniques de comunicació, es basa en una certa condició pràctica en l'exercici de la comunicació— però aquesta noció fora de context serà sublimada, interioritzada per la cultura, serà conceptualitzada i donarà pas a la idea d'universalitat.

És difícil entendre un missatge quan s'ha separat del seu context. De manera que, per la banda don es reben els missatges s'han inventat les arts de la interpretació, s'ha inventat laire monòdic, i molt sovint aquestes arts de la interpretació s'exerceixen sobre textos sagrats, per exemple. S'ha inventat també tota una tecnologia lingüística, els diccionaris, les gramàtiques, la filologia, etc. Com comprendre aquestes missatges escrits que ens arriben i dels quals no coneixem el context de producció? Per la banda d'on s'emeten aquests missatges, alguns han intentat produir missatges que poguessin travessar un gran nombre de contextos diferents tot mantenint sempre el mateix sentit, i això és justament un missatge universal. Per posar un exemple, estudiem els elements d'Euclides, és a dir, el primer text de matemàtica demostrativa. Si mirem com ha estat construït, comença per unes definicions i després hi ha uns axiomes, les veritats de partida, i després, a partir d'aquests axiomes es demostren els teoremes, i a partir dels teoremes es demostren encara uns altres teoremes, i tot el que hi ha en els elements d'Euclides es pot entendre només a partir del mateix text, i no és només, en principi, que es pugui comprendre a partir del mateix text, i la veritat, no és només que es pugui entendre, sinó que la veritat de les propostes del text es basa únicament en el mateix text. Dit d'una altra manera, no cal utilitzar l'experiència quotidiana, no cal anar a buscar la tradició, no cal saber l'opinió de la gent que tenim al voltant, el que es pot acceptar en general, etc. És una veritat autocontinguda i és per això que és universal, és per això que pot travessar tots els contextos.

En realitat, s'hauria de dir que és per això que pretén ser universal, ja que, per descomptat, se sap que hi ha geometries no euclidianes, etc., i que cada vegada que es prova de ..., es prova de fabricar l'universal. No hi ha una cosa que sigui realment universal, és una màquina cultural ben entesa. La ciència és universal, i parlo de les matemàtiques. Es podria parlar de ciència experimental i demostrar que la base de la ciència experimental és que una experiència es pot reproduir a tot arreu, si no, no és una experiència científica i, per tant, hi ha aquesta capacitat d'universalització, és a dir, de travessar tots els contextos. De fet, tot això només és possible a l'interior d'una xarxa ben particular com és la de la comunitat científica, és clar. Però podeu veure com l'objectiu d'universalitat és igual a tot arreu. Es podria parlar d'una filosofia que exigeix un nivell d'experiència igual per a tothom, per exemple "penso, doncs existeixo": és una cosa que és certa tant a la Xina com a França o a Catalunya. Es podria parlar de les religions universals: segur que sabeu que totes les religions universals són religions basades en textos. No hi ha una religió universal que no es basi en textos, i això no vol dir que totes les religions que tenen textos siguin universals, que quedi clar. Els especialistes en antropologia religiosa que n'estiguin escoltant, que no pateixin.

Aleshores, com funciona això, per exemple l'Alcorà, oi? o la Bíblia, que conté la revelació, és a dir que és ella mateixa la font de la veritat, i és per això que es pot transmetre, ja que no ens obliga a utilitzar una tradició, ni cap altra cosa, etc. Per descomptat que això només funciona perquè hi ha esglésies, xarxes de transmissió humanes que hem creat, etc. Però malgrat tot hi ha religions que no són universals, i les religions que no són universals no es basen en textos. Si em vull convertir a l'Islam, ho puc fer a Barcelona, ho puc fer a París, ho puc fer a la Meca o a Nova York. Si em vull convertir a la religió Bororo, no puc, no és una religió universal, només tinc una possibilitat, i és anar a viure amb els Bororo, oi? perquè justament no ha estat descontextualitzada pel text. Ja que precisament i paradoxalment el text és la descontextualització.

Aleshores, en l'universal que s'ha creat amb l'escriptura, el que es manté invariable en totes les interpretacions, a través de totes les interpretacions, traduccions, conversions, difusions, conservacions en el temps, és el sentit, oi? Provem de mantenir un sentit únic en contextos molt diferents. Provem de fer una veritat descontextualitzada. De manera que és un universal que no es pot separar d'una certa clausura semàntica, d'un tancament del sentit. És per això que en dic un universal totalitzador, és a dir, que implica una voluntat de dominar el tot. No és totalitari, no ho confonguem, totalitari és sinònim de dolent, totalitzador és acceptable. De manera que, per a nosaltres, la noció d'universalitat és gairebé impossible de separar de la noció de totalització, d'aquesta idea de sentit únic a tot arreu. Doncs bé, el que pretenc és demostrar que amb la Cibercultura hi ha una separació d'aquestes dues nocions. És a dir, que està a punt d'arribar alguna cosa universal que no implica una totalització del sentit. Penso que es tracta realment de la Cibercultura, és a dir, d'aquest espai de comunicació obert per a la interconnexió mundial dels ordinadors, espai de comunicació que permet que cadascú emeti, rebí, participi en els processos d'intel·ligència col·lectiva en comunitats virtuals, i observeu que parlo del Ciberespai, de la Cibercultura, i no dels mitjans electrònics de comunicació de masses, no parlo de la televisió, perquè no crec que la televisió transformi fonamentalment l'ordre de comunicació que s'ha basat en els crits estàtics, ja que la televisió difon a partir de centres un tipus de missatge que es regula amb el denominador comú més petit del públic, no volen que es faci zapping a l'altra banda, i el periodista de televisió parla al mateix temps a gent que es troba en contextos culturals, intel·lectuals i socials molt diferents. També ell, doncs, ha de descontextualitzar el seu missatge. Per això moltes vegades no és gens interessant.

Aleshores, per què en la Cibercultura hi ha una desconexió entre la universalitat i la totalització? Doncs bé, justament perquè un altre cop, com en la invenció de l'escriptura, és un canvi important de la pragmàtica de la comunicació, és a dir, dels procediments efectius i concrets de la manera com ens comuniquem, és això el que és a punt de canviar. I és per això que la cultura és a punt de canviar, ja que la cultura, en definitiva, és un procés de transmissió, un procés de comunicació entre dos éssers humans, és el que fa que els éssers humans tinguin una història, mentre que els animals no en tenen. Es basa en la transmissió, en la memòria, en el compartir les informacions i els coneixements, i aquí justament, tenim nous suports, tenim nous espais per compartir, transmetre, enregistrar els coneixements. És per això que la cultura és a punt de transformar-se de manera fonamental. Potser de manera tan important com quan es va inventar l'escriptura.

Llavors, en certa manera, la Cibercultura ens porta, ens acompanya, en el fons, a la situació de les societats orals, però evidentment a una altra escala i sobretot en una altra òrbita, ja que la interconnexió, el dinamisme en temps real de les memòries en línia, ens permet tornar a compartir el mateix context, i tinc ganes de dir que aquest context es materialitza, pren la forma gairebé visible del gran hipertext de la World Wide Web. Aquest gran context compartit per tots els participants en la comunicació és l'hipertext, que es troba en alguna part del món sobre el disc dur d'un ordinador, cada document numerat en forma virtualment una part. En certa manera, només hi ha un immens hiperdocument, un sol gran context cultural que és virtualment, també, compartit per tots i cadascú. I, per tant, sigui quin sigui el missatge que tractem en aquest espai de documentació, aquest missatge es connectarà amb altres missatges, es connectarà amb comentaris, es connectarà amb crítiques, es connectarà no només amb altres missatges sinó sobretot amb persones vives que són potser els productors d'aquests missatges, o els altres lectors d'aquests missatges, persones que treballen sobre els mateixos temes o que s'apassionen per un mateix tema. I, per tant, no només tots els missatges es van interconnectant, sinó que tots els participants en la comunicació estan en connexió els uns amb els altres, principalment a través d'aquest medi mediador que és el Ciberespai. I ens podem representar el Ciberespai com un gran hiperdocument en transformació constant que materialitza el context comú de la comunicació. I, que quedi clar, cal entendre la paraula "comú" entre cometes perquè, de fet, es tracta d'una multitud de microcontextos connectats els uns amb els altres i, evidentment, es tracta també que els individus passin d'un microcontext a un altre perquè, justament, si dic que ja no és possible la totalització és perquè es tracta d'un context virtualment comú, però que no és comú en el sentit de que es podria dominar amb la mirada, sigui quin sigui el punt on es trobi. Ningú no el pot dominar, i tanmateix tots estan connectats els uns amb els altres. És per això que parlo d'universal sense totalitat. Doncs ara, en certa manera, ja no hi ha tècnicament, i si seguim l'evolució a què assistirem avui, tècnicament, es pot dir que aquí a uns quants anys, algunes desenes d'anys, no hi haurà missatges fora de context; aquesta noció de fora de context ja no existirà.

Cal tenir en compte que ens trobem de cara a una xarxa de comunicació que té tants centres diferents com nusos. No és que tots els nusos de la xarxa siguin similars i que no hi hagi un centre, que quedi clar, sinó que tots els nusos de la xarxa són diferents i no hi ha centre. És això el que cal provar d'imaginar i que per a cada punt de vista hi ha una organització totalment diferent. En certa manera, aquesta idea es pot tocar amb els dits quan mirem una site web. Molt sovint la site web ens reenvia cap a altres sites web, i es pot dir que aquests vincles que porten cap a altres sites web són en certa manera el punt de vista dels que han fet la site sobre la resta de la xarxa. Això és el més interessant i important per a mi. Però, si anem a una altra site web, també trobem un altre punt de vista i després encara un altre, i un altre, etc. I podem veure que cada element en certa manera forma part d'un estoc d'informacions, però també és un punt de vista sobre la resta del tot, i és per això que mai no hi ha una totalització única, encara que hom està obligat a fabricar petits tots, perquè entendre és comptabilitzar, que quedi clar. Però no hi ha una totalització universal possible, això és el que s'ha d'entendre. De manera que aquest moviment d'interconnexió creixent s'oposa a la cultura que es basava en missatges descontextualitzats, aquest universal que es basava en la descontextualització.

I ara em podríeu dir: d'això en dieu universal, però pot ser que només sigui planetari, pot ser que sigui només la mundialització, que es tracti del global, la globalització de l'economia, la globalització dels mercats financers, etc. Evidentment, seria menys interessant si només es tractés d'això. D'altra banda, no us amagaré que també és això, però voldria subratllar que no es tracta només de la mundialització o la globalització. Crec que aquest universal per contacte, aquest universal per connexió, és encara universal en el sentit més profund, en el sentit de la filosofia de les llums, si voleu, perquè abasta la idea d'humanitat i, en el fons, fins i tot els que critiquen el Ciberespai o la Cibercultura dient: "sí, en dieu universal però els africans no hi poden tenir accés, hi ha gent que en queda exclosa, etc." Quan diuen això, reconeixen implícitament que la participació en aquest espai on cadascú pot emetre per a tots, on es pot tenir accés a tota mena de coneixements, on tots els éssers humans poden tocar amb un dit quasi virtualment els altres éssers humans, la participació en aquest espai prové d'un dret, en certa manera, la participació en la intel·ligència col·lectiva de la humanitat prové d'un dret, i és per això que dic que hi ha la idea d'humanitat en aquest espai obert per la interconnexió mundial dels ordinadors.

O sigui que podeu veure que com més universal és el Ciberespai, és a dir, com més s'estén, més interconnexions hi ha, és més interactiu i menys totalitzable perquè sempre hi ha noves informacions, noves fonts d'informació, nous punts de vista sobre el conjunt. Aquesta és la paradoxa central, com més universal, menys totalitzable. I cada vegada que hi ha una nova connexió, hi ha una nova línia de fuga, hi ha una nova manera d'escapar de la totalitat, en certa manera. I doncs, cada vegada és més difícil d'encerclar, és més difícil de dominar, i al mateix temps, ens ofereix l'oportunitat de participar de manera més activa, més intensa, més concreta en la intel·ligència col·lectiva de la humanitat, ja que justament la intel·ligència col·lectiva no és una intel·ligència global, massiva, on tot el món pensaria el mateix o tot el món es perdria en aquesta mena de sopa de cervells planetaris, no, no es tracta d'això en absolut. És, al contrari, el joc de les diferències, el revifament mutu de totes les singularitats, les sinèrgies transversals que tot de cop es creen, i això pot tenir lloc només perquè hi ha aquest ressorgiment de coses heterogènies. En certa manera és el veritable universal, és a dir, que no és la dilatació d'un local concret, no és l'exportació forçada de productes d'una cultura, encara que alguns diguin: "Ah, és terrible, és el domini dels Estats Units, etc." És clar que la potència de la creació comercial, econòmica i cultural americana es manifesta en aquesta Xarxa, però és molt important entendre que encara que algú ocupi molt lloc en el Ciberespai no pren lloc als altres, perquè no és un espai territorial, és un espai virtual i hi ha tant de lloc com vulguem. O sigui que no cal raonar de la mateixa manera com amb els mitjans de comunicació de masses, per exemple, o encara menys com amb els territoris. Per això penso i crec que hauríeu de ser particularment sensibles al fet que es tracta d'una oportunitat per a les cultures minoritàries, per a totes les cultures minoritàries i que, tal com deia aquest matí als periodistes, és que totes les cultures són minoritàries, però algunes creuen que no ho són i vosaltres, vosaltres tenir aquí l'oportunitat de saber la veritat. Llavors, per què inventar aquesta noció d'universal sense totalitat, quan ja es té la idea de la postmodernitat? Doncs bé, justament perquè no és el mateix. Què és la postmodernitat? És precisament l'esclat de la totalització. És a dir: tothom sap que no hi ha un progrés lineal i garantit, que no hi ha veritablement una avantguarda en l'art, no hi ha un sentit en la història ni una avantguarda en política, ni tampoc en cap altre àmbit. Si la història té més d'un sentit, si hi ha moltes petites propostes i cada una lluita per la seva legitimitat, és molt difícil d'organitzar una coherència global. O sigui que la postmodernitat és el final dels grans discursos, és un garbuix de punts de vista, és el fet que cada punt de vista tingui la seva legitimitat i fins i tot el punt de vista contrari sigui també legítim, ja que tot està embolicat. Aquesta és la idea de la postmodernitat.

En certa manera, doncs, tots aquests aspectes són perfectament presents en la Cibercultura, però el que no ha vist la filosofia postmoderna és que hi havia justament al mateix temps l'aparició d'una nova universalitat. Dit d'una altra manera, els postmoderns han llançat el nadó de l'universal amb l'aigua bruta de la totalitat.

Què és la universalitat? Encara no l'he definida i ara cal definir-la independentment d'aquesta noció de

totalitat o no totalitat. Què és la universalitat? Fa un moment deia que implica la idea d'humanitat. Doncs bé, la universalitat és la presència en ella mateixa de la humanitat. I ara desenvoluparé aquest punt, el que demostra la Cibercultura, o en tot cas l'oportunitat que ens ofereix la Cibercultura, encara que potser no la sabrem aprofitar, no hi ha res garantit, l'oportunitat que ens ofereix la Cibercultura de demostrar que hi ha una altra manera d'instaurar la presència de la humanitat en ella mateixa que no sigui amb la identitat del sentit, una altra manera que la humanitat es trobi ella mateixa que no sigui creant una totalitat tancada.

I voldria desenvolupar una mica aquesta noció d'universalitat. Ja que l'universal en el fons és l'aquí i l'ara de l'espècie, però un aquí i un ara virtuals. Una mena de punt de trobada virtual de la humanitat, una mica com les columnes virtuals d'aquesta sala, és a dir, que la columna hi és però no hi és, existeix però no es veu, és això. Llavors, per exemple, la religió universal, es vol dirigir a tots els humans, reuneix virtualment tots els éssers humans en els seus valors, en les seves promeses sobre la fi dels temps, en la seva revelació, la revelació pretén ser vàlida per a tothom, etc. O sigui que tota la humanitat hi està implicada, però s'hi implica virtualment, és clar, una religió. També es podria dir que la ciència és universal, però la ciència també permet que la humanitat es trobi ella mateixa en certa manera, d'una manera diferent que la religió. Cada vegada que un savi fa un descobriment, no? fa un descobriment per al conjunt de la humanitat, no fa un descobriment per a ell sol i en principi tothom ha d'entendre el que la ciència diu, encara que no tingui gaires estudis, en principi qualsevol ésser humà que s'hi esforcí pot entendre un descobriment o una veritat científica. Doncs això, el que fa la unitat del gènere humà, és el tema transcendental del coneixement. També podríem parlar dels drets de l'home, els drets de l'home són universals, però, que quedi clar, són universals virtualment, serveixen per a tota la humanitat, la qual cosa no vol dir que es respectin a tot arreu. Realment reuneixen tota la humanitat, però només virtualment, en una idea. Doncs el que hi ha d'interessant en el Ciberespai és que la humanitat s'hi troba ella mateixa, en aquest espai de comunicació, però d'una manera molt menys virtual encara la qual cosa no vol dir que la religió, la filosofia, la ciència i el dret no siguin vàlids. Però sobretot no hem fet dir el que no he dit. Jo soc filòsof, adoro la filosofia, m'agrada molt la ciència, soc profundament creient. Però hi ha una cosa molt més concreta en el nou espai de comunicació que som a punt de construir al planeta. Perquè el Ciberespai és un nou lloc virtual on la humanitat es troba ella mateixa, justament per la mediació d'aquest gran hipertext de la cultura mundial, de la cultura planetària, de les cultures planetàries.

Però observareu que aquí ja no estem obligats a fer veure que és el mateix a tot arreu, que hi ha un tema transcendental únic del coneixement, cosa que jo no crec, o pretendre que la religió que jo professo és vàlida per a tota la humanitat, o etc. O sigui que observareu que aquí es pot fer venir la presència virtual en la mateixa humanitat sense imposar una unitat de sentits. Llavors, i arribo a la meua conclusió, es podria dir, es podrien distingir tres grans etapes de la Història. Filosofia de la Història en tres minuts. Perdoneu-me, però només queden tres minuts de totes maneres. Primera etapa, la de les petites societats tancades, de cultura oral, que vivien una totalitat, el clan, la tribu, el grup, etc., una totalitat però sense universalitat. Segona etapa, la de les societats que s'autoanomenen civilitzades, les societats imperials, societats que coneixen la ciutat, l'agricultura, l'escriptura, que han fet sorgir un universal amb pretensions totalitzadores i, potser, una tercera etapa que correspon a la mundialització concreta de les societats que inventen un universal, és a dir, una presència efectiva de la mateixa humanitat però sense totalitat, la qual cosa no vol dir, atenció, quan dic sense totalitat, és sense totalitat a escala universal, que quedi clar. Hi continua havent un gran nombre de micrototalitats d'on provenen i a on retornen totes les diversitats que es troben. I no defenso en absolut la desaparició de totes les particularitats culturals dins d'una gran sopa uniforme. Precisament, si no és uniforme és perquè aquesta totalitat sempre existeix, però és diversa. Així doncs, ... penso en tercera etapa de l'evolució; correspon al moment en què l'espècie humana, a causa de la mundialització econòmica, a causa de la densificació de les xarxes de comunicació i de transport, tendeix a formar només una sola comunitat mundial. I llavors, que quedi clar, aquesta comunitat és realment desigualitària, com sabem, i els conflictes són tan terribles com abans. I no és pel fet que ens trobem en aquesta situació que no hi ha més guerres, que quedi clar, és evident, es podria dir que n'hi ha potser fins i tot més que abans. Però el que vull dir és que d'ara endavant, per a aquells que tinguin una mirada que traspassi les aparences, ja no hi ha cap guerra, i és que de fet totes les guerres són guerres civils, perquè tots formem part de la mateixa societat, perquè tots interaccionem els uns amb els altres.

I és justament perquè hi ha aquesta interconnexió de la humanitat amb ella mateixa que aquesta unitat de sentit és a punt de esclatar, ja no hi ha un sentit únic, el sentit que podria reconciliar tothom, però en certa manera és possible que ja no ens calgui perquè d'ara endavant la humanitat es pot tocar ella mateixa, es pot adonar que existeix, no és només una idea. Dit d'una altra manera, aquesta trobada de la humanitat amb ella mateixa comença a tenir lloc pràcticament amb el contacte, amb la interacció. I evidentment, no només al Ciberespai, el Ciberespai és la dimensió intel·lectual o comunicacional d'un fenomen que és molt general.

Com deia fa un moment, no crec en absolut que es tracti d'una pèrdua o una dissolució de les tradicions. En el fons, què és una tradició? És la intel·ligència col·lectiva que es desplega en el temps. És la intel·ligència col·lectiva d'un llinatge de transmissions, tant si es tracta d'una transmissió de llinatge intel·lectual, com la

universitat, d'un llinatge de transmissió espiritual, com les esglésies o els grups religiosos, d'un llinatge de transmissió cultural, en el sentit antropològic, com són les nacions, llinatges de transmissions lingüístiques, etc. Això és una tradició. Però quan dic que és una transmissió col·lectiva és que només es manté viva perquè a cada etapa de transmissió, a cada operació, hi ha una reinterpretació, una recreació, l'herència ressuscita cada vegada que es transmet. I és per això que una tradició o una cultura es mantenen vives. És per això que es tracta d'intel·ligència col·lectiva, perquè cada operador d'aquesta xarxa d'intel·ligència col·lectiva hi aporta alguna cosa, i sense això, evidentment, la tradició moriria, i no seria intel·ligència col·lectiva, és clar. Doncs bé, el que passa amb la Cibercultura és que no només aquests llinatges de transmissió vius, aquestes intel·ligències col·lectives continuen, poden continuar desplegant-se diacrònicament en el temps, en la història, sinó que, cada vegada més, es poden desplegar en l'espai, de manera horitzontal, i de qualsevol manera segons unes línies de recorregut nòmades que són transversals a diverses tradicions. Amb altres paraules, és una manera nova de fer funcionar la intel·ligència col·lectiva de la humanitat, una manera nova de tractar la cultura que es nodreix de les tradicions en el temps, és clar, i que nodreix també aquestes tradicions, però que es desplega en un espai d'intel·ligència col·lectiva que d'ara endavant serà tan gran com la humanitat.